

Мельник О.Г.,
здобувач,

Чернігівський національний технологічний університет

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проаналізовано чинну нормативно-правову базу державного сприяння соціалізації інвалідів в Україні. Побудовано механізм державного регулювання процесів соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями. Проведено групування основних напрямів державної політики щодо інвалідів. Здійснено аналіз структури джерел фінансування заходів із соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні.

Ключові слова: державне регулювання, інвалід, державна політика щодо інвалідів, соціальний захист, соціалізація інвалідів, громадська організація інвалідів.

Постановка проблеми. Сучасне розвинене суспільство орієнтується на імплементацію принципів рівності, демократичності, людиноцентризму і справедливості. Значне розширення українського суспільства, що проявляється у відмінностях в рівнях доходів, рівнях життя населення, соціальному статусі та доступі до економічних благ різних верств населення, створює бар'єри та ускладнює впровадження вищевказаних принципів в Україні. Однією з найбільш уразливих є категорія осіб з обмеженими фізичними можливостями. За таких обставин виняткової актуальності набувають питання державного регулювання процесів соціалізації інвалідів задля забезпечення їх економічної інтеграції, згладжування диспропорцій в умовах їх соціалізації за регіонами, соціальними й економічними чинниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці вітчизняних учених: Д. Богині, О. Грішнєвої, А. Заярнюка, А. Колода, Я. Крушельницької, Е. Лібанової, Л. Лисогора, Ю. Маршавіна, І. Петрової, В. Савченко, Т. Семикіної, а також М. Авраменко, А. Іпатова, Т. Кір'ян, Л. Колешня, П. Коропець, Ю. Куликова, В. Онікієнко, О. Палій, І. Терюханова, А. Шевцова, Л. Яскал та ін. Разом із цим, проблеми державного регулювання процесів соціалізації людей з обмеженими фізичними можливостями в Україні потребують глибокого наукового опрацювання для ідентифікації напрямів удосконалення механізмів та інструментів регуляторного впливу державних уповноважених спеціалізованих органів.

Мета статті полягає у дослідженні правових і теоретико-прикладних засад державного регулювання процесів соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головними нормативно-правовими актами, що стосуються різноаспектних питань соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями в Україні, є Конституція та Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» № 875-12 від 12 березня 1991 р. Схематичну візуалізацію механізму державного регулювання процесів соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями представлено на рис. 1. Державне

регулювання націлено на сприяння оперативній і легкій соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями в українському суспільстві (з головним акцентом на економічній інтеграції) шляхом формування сприятливих правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов [3]. Реалізація поставлених цілей включає розв'язання комплексу взаємопов'язаних завдань:

- забезпечення рівності доступу – усунення перешкод у доступі осіб з обмеженими фізичними можливостями на шляху задоволення ними власних потреб і реалізації своїх прав та свобод;
- охорона здоров'я – забезпечення медичного супроводу осіб починаючи з етапу визначення ступеню інвалідності, протягом процесу лікування та реабілітації людей з обмеженими фізичними можливостями;
- соціальний захист – у вигляді надання державою допомоги особам з інвалідністю задля забезпеченості рівності їх прав з іншими громадянами країни;
- забезпечення виконання індивідуальної програми реабілітації інвалідів;
- надання пристосованого житла;
- сприяння громадській діяльності інвалідів.

Характеристика діяльності ключових суб'єктів механізму державного регулювання процесів соціалізації інвалідів в Україні систематизована даними табл. 1. Окрім центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, до суб'єктів процесу соціалізації інвалідів законом віднесено підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, видів і галузей діяльності, включаючи міжнародні організації [3].

Ефективність реалізації заходів із соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями вагомим чином підвищується за умови організації державно-приватного партнерства між ключовими стейкхолдерами. Спрощена модель взаємодії суб'єктів-стейкхолдерів соціалізації інвалідів представлена на рис. 2. Синергетичний ефект від партнерства в рамках трикутника «державний сектор – підприємницький сектор – громадський сектор» досягається за умови його організації на принципах комплексності, системності, цілісності, об'єктивності, рівності, оптимальності, інтеграції та регіоналізації [1; 5–7].

Один із ключових аспектів у механізмі державного регулювання процесів соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями – застосовувані методи й інструменти впливу та їх ефективність:

- 1) правові методи – включають сукупність чинних нормативно-правових і підзаконних актів у сфері регулювання питань, пов'язаних з інвалідністю, соціальним захистом осіб з обмеженими фізичними можливостями, створенням належних умов для повноправної інтеграції інвалідів в суспільне життя та реальний сектор національної економіки;

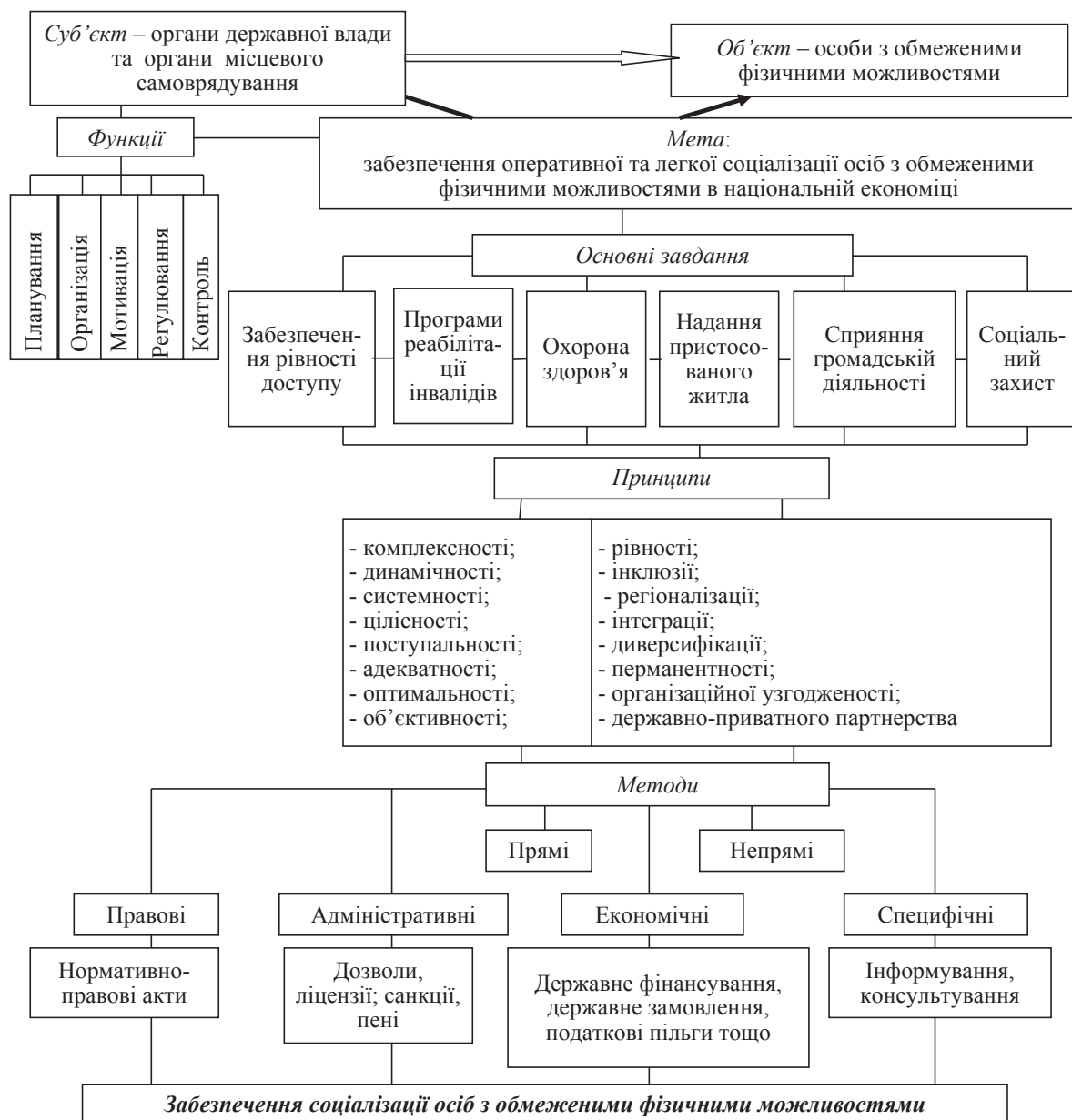

Рис. 1. Схема механізму державного регулювання процесів соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями

Таблиця 1

Суб'єкти механізму державного регулювання процесів соціалізації інвалідів в Україні

Суб'єкт	Основні види діяльності
Верховна Рада України	законотворення, діяльність із визначення стратегічних пріоритетів державної політики у сфері захисту і соціалізації інвалідів
Кабінет Міністрів України	розроблення програм, орієнтованих на інтеграцію осіб з інвалідністю в суспільне й економічне життя
Міністерство соціальної політики України	планування, організація та регулювання заходів із соціалізації інвалідів
Міністерство освіти і науки України	регулювання питань профорієнтації, професійної підготовки, підвищення кваліфікації, перенавчання осіб з інвалідністю
Міністерство охорони здоров'я України	регулювання питань, пов'язаних із підходами до визначення інвалідності, медичного супроводу і реабілітації інвалідів
Державна служба зайнятості України	регулювання питань працевлаштування, умов і рівнів оплати праці
Фонд соціального захисту інвалідів	реалізація заходів із забезпечення зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями; регулювання та виконання програм щодо соціального захисту інвалідів

Джерело: складено автором

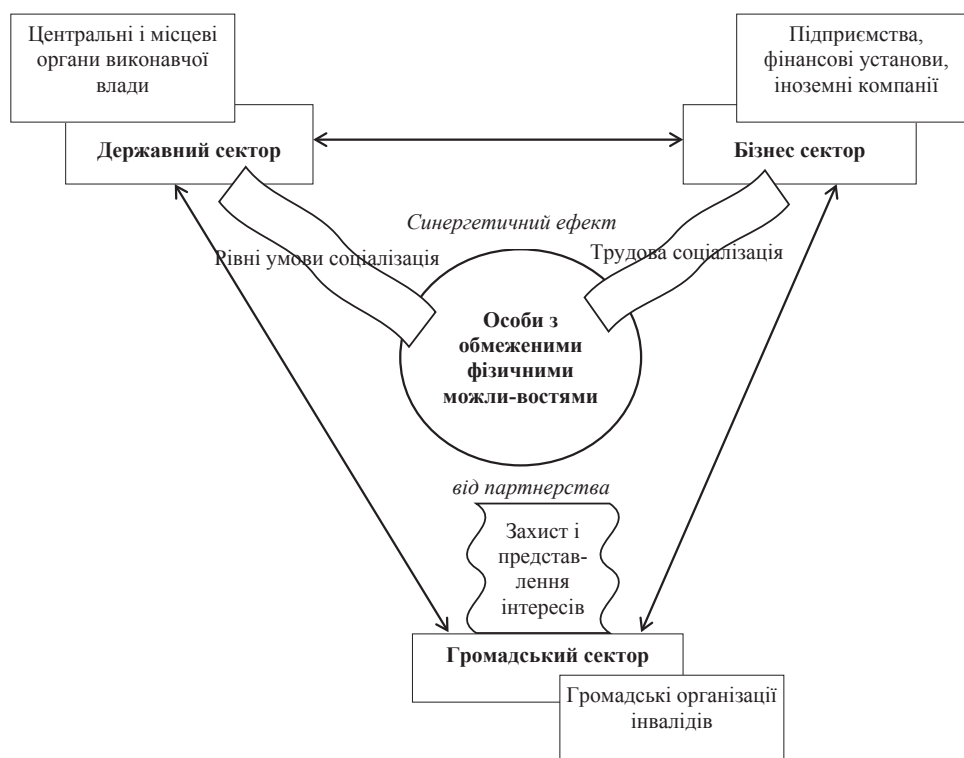

Рис. 2. Спрощена модель партнерства в процесах соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями

Джерело: побудовано автором

2) адміністративні методи – включають заходи з видачі ліцензій на діяльність підприємств, громадських організацій інвалідів, а також із надання їм дозволів на користування пільгами з оподаткування; стягнення санкцій у відповідь на недотримання законодавчо встановлених норм, нормативів, квот;

3) економічні методи – включають державне фінансування програм соціального захисту інвалідів як на етапі їх розроблення, так і за безпосередньої імплементації відповідних заходів; надання фінансової допомоги (на поворотній чи безповоротній основі), позик, податкових пільг відповідно до чинного законодавства; розміщення державного замовлення на продукцію підприємств, громадських організацій інвалідів;

4) специфічні методи – включають заходи інформаційно-консалтингового характеру, що охоплюють, з одного боку, формування питання адекватного ставлення суспільства до можливостей осіб з інвалідністю, а з іншого боку – своєчасного донесення до інвалідів інформації про зміни в законодавстві та надання консалтингової підтримки особам з обмеженими фізичними можливостями на різних етапах їх соціалізації (включаючи, процеси економічної інтеграції).

Визначаючи законодавчо інваліда як особу, взаємодія якої із зовнішнім середовищем може призвести до обмеження життєдіяльності [3], держава бере на себе зобов'язання щодо їх соціалізації й економічної інтеграції. Законодавчо закріплені напрями державної діяльності щодо інвалідів, на нашу думку, можна згрупувати в чотири взаємопов'язані блоки залежно від об'єкта орієнтації зусиль (рис. 3). Стратегічний розвиток державної політики підтримки осіб з інвалідністю охоплює передусім діяльність із розроблення, прийняття довгострокових програм соціалізації інвалідів, сприяння їх реалізації, моніторингу, регулювання та координації їх впровадження з подаль-

шим контролем проміжних і заключних результатів виконання. Останнє, своєю чергою, обґрунтовує актуальність включення до даного блоку діяльності з розроблення й імплементації короткострокових програм за їх обов'язкового узгодження із загальнонаціональними стратегічними пріоритетами.

В умовах динамічних глобальних трансформацій окремим блоком на рис. 3 виокремлено державну діяльність щодо сприяння розвитку міжнародного співробітництва з питань, що стосуються осіб з обмеженими фізичними можливостями. Головним чином, акценти при цьому робляться на обміні досвідом для впровадження в українську практику найоптимальніших, гнучких і адаптивних до вітчизняних реалій світових практик ефективного державного регулювання процесів соціалізації інвалідів. Для України також виняткової актуальності набувають питання залучення додаткових ресурсів з іноземних джерел фінансування, зокрема коштів грантів міжнародних організацій і фондів, діяльність яких спрямовано на підтримку інтеграції інвалідів у всі сфери суспільного життя.

Повноцінна соціалізація осіб з обмеженими фізичними можливостями неможлива без їх повної економічної інтеграції. У цьому контексті особливого значення набуває держава, регулюючий вплив якої доцільно зорієнтувати на мотивування роботодавців із числа підприємств, громадських організацій інвалідів до створення робочих місць спеціально для осіб з обмеженими фізичними можливостями [5; 7; 8]. Для цього чинним законодавством передбачається надання пільг в оподаткуванні, дотацій, позик, фінансової допомоги юридичним особам, на яких зайняті інваліди. Окрема увага приділяється питанням створення умов і належних стимулів до працевлаштування інвалідів. Зокрема, на загальнодержавному рівні передбачено: право на працю; встановлення нормативу робочих місць для

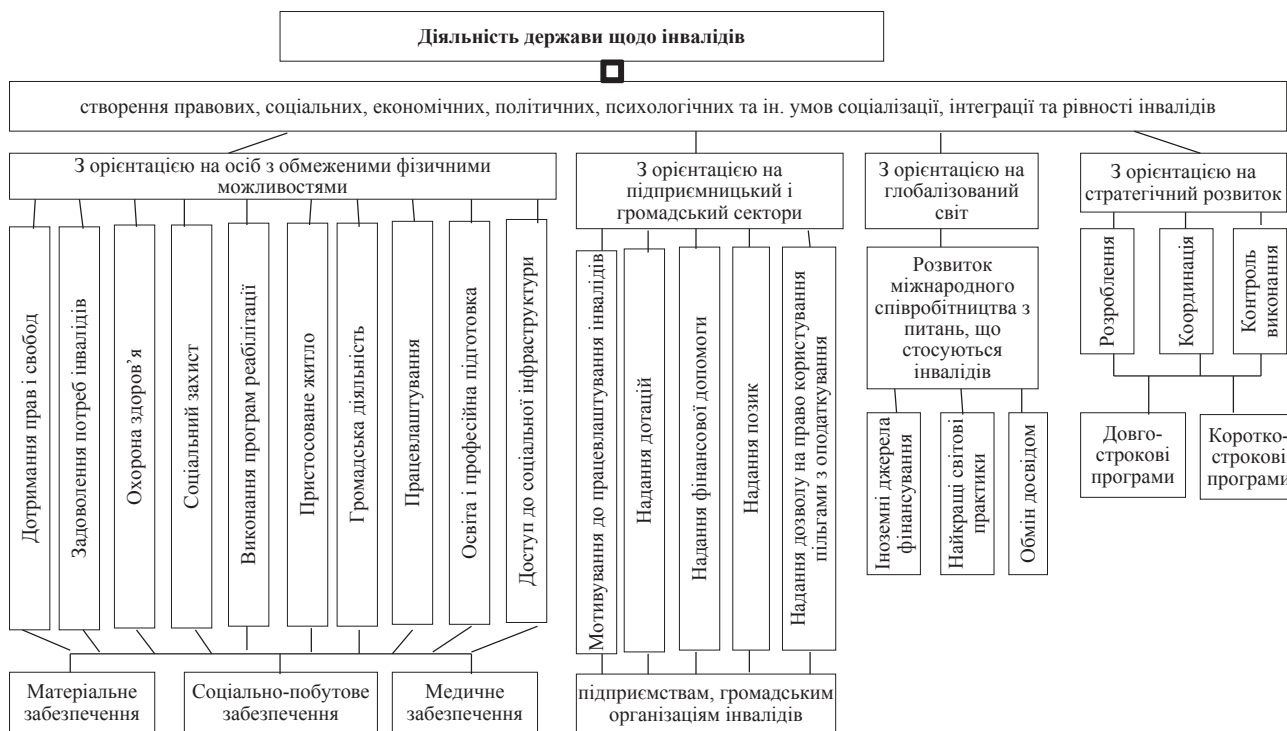

Рис. 3. Основні напрями діяльності держави щодо інвалідів

Джерело: побудовано автором

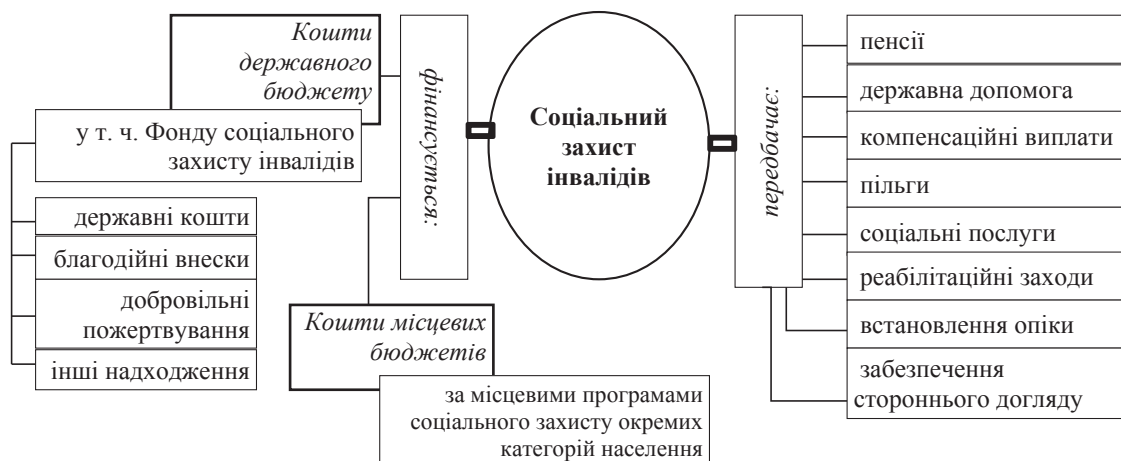

Рис. 4. Зобов'язання держави щодо соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями

Джерело: побудовано автором на основі [3]

працевлаштування інвалідів (4% штатних працівників); створення спеціально оснащених робочих місць, адаптованих під обмежені фізичні можливості інвалідів; недопущення відмови в укладенні трудового договору, кар'єрному зростанні, звільнення, переведення на іншу роботу без узгодження з працівником із причин інвалідності; надання допомоги в підборі робочого місця відповідно до побажань, навичок, знань, медичних показань особи з інвалідністю; врахування індивідуальних програм реабілітації інвалідів на робочому місці задля створення належних умов праці; сприяння у працевлаштуванні інвалідів з умовою про виконання роботи вдома; залучення інвалідів до виконання громадських робіт на оплатній основі за умови їх згоди; стягнення адміністративно-громадських санкцій із підприємств, установ і організацій, які не дотримуються квот

на працевлаштування інвалідів; допомога в пошуку першого робочого місця для студентів-інвалідів, які закінчили вищі навчальні заклади [3].

На національному рівні держава бере на себе зобов'язання щодо створення умов для безперешкодного доступу осіб з обмеженими фізичними можливостями до соціальної інфраструктури, забудови населених пунктів на принципах розумного пристосування й універсального дизайну, а також забезпечення пристосованим житлом. Крім організації рівного доступу інвалідів до об'єктів фізичного оточення, законодавчо закріплюються права на вільний доступ до освіти, праці, культури і спорту [3]. Освіта відіграє важливу роль у процесах економічної інтеграції осіб з обмеженими фізичними можливостями, прямо визначаючи рівень їх конкурентоспроможності

на ринку праці. Вищі навчальні заклади різних рівнів акредитації (аналогічно підприємства, що працевлаштовують їх випускників з інвалідністю) повинні організувати процес згідно з можливостями, специфічними потребами осіб з обмеженими фізичними можливостями за принципами розумного пристосування, інклюзії та адаптивності.

На етапі практичної реалізації державна політика щодо інвалідів концентрується, головним чином, на питання соціального захисту (рис. 4), що охоплює виплату пенсій з інвалідності, надання фінансової допомоги, включає виплату компенсацій, надання пільг і соціальних послуг, передбачає реалізацію реабілітаційних заходів, установа опіки (піклування) та, за необхідності, забезпечення стороннього догляду [2–4]. У цілому можемо виокремити два джерела фінансування соціального захисту інвалідів в Україні:

1) кошти державного бюджету, включаючи фінансові ресурси Фонду соціального захисту інвалідів, що також поповнюються благодійними внесками, добровільними пожертвуваннями та надходженнями з інших джерел;

2) кошти місцевих бюджетів – спрямовуються на соціальний захист інвалідів у рамках реалізації місцевих програм соціального захисту окремих категорій населення.

Висновки. Таким чином, в Україні законодавчо закріплено достатньо розгалужену систему державного регулювання процесів соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями із функціонуванням мережі органів центральної і місцевої виконавчої влади, установ, громадських організацій, діяльність яких зорієнтовано на підтримку, професійний супровід, допомогу і консультування осіб з інвалідністю. Державне регулювання процесів соціалізації осіб з обмеженими фізичними можливостями – це сукупність методів, інструментів і принципів цілеспрямованого державного впливу на економічних суб'єктів, громадські організації інвалідів шляхом створення сприятливих соціальних, економічних, політичних, культурних та психологічних умов для економічної інтеграції та оперативної адаптації інвалідів в суспільстві.

Практична реалізація задекларованих законодавчо підходів до сприяння соціалізації інвалідів в Україні стикається з несприятливим впливом низки факторів ендогенного (економічна криза, демографічний спад, політична нестабільність, соціальна напруженість, хронічна дефіцитність державного бюджету та ін.) й екзогенного (стрімка глобалізація, геополітична напруженість, зростання рівня відкритості національних економік, військовий конфлікт із Російською Федерацією та його наслідки тощо) характеру. Сукупність зазначених факторів чинить лімітуючий вплив на впровадження державної політики щодо інвалідів на практиці, знижуючи їх ефективність, спричиняючи посилення соціального дисбалансу в суспільстві та призводячи до нарощування недовіри в економіці. Виходячи із цього, актуалізується необхідність подальшого наукового пошуку найбільш дієвих механізмів захисту і підтримки інвалідів на основі ґрунтовного вивчення провідного світового досвіду за умови адекватної адаптації до вітчизняних політичних і соціально-економічних реалій.

Література:

1. Гаврюшенко Г. Працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями: світовий досвід та пропозиції щодо його

зпровадження в Україні / Г. Гаврюшенко // Соціальний захист. – 2005. – № 11. – С. 27–28.

2. Дерев'яно С. Соціально-економічне становище інвалідів в Україні та проблеми їх соціального захисту за умов трансформаційної економіки / С. Дерев'яно // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 4. – С. 12–16.
3. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» № 875-12 від 12 березня 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.
4. Заярнюк О.В. Оцінка практичної реалізації прав соціального захисту інвалідів в Україні / О.В. Заярнюк // Социальная политика: принципы и методы реализации в контексте мирового опыта : материалы II международной научно-практической конференции (Симферополь, 3–5 ноября 2011 г.). – Симферополь : Крымский институт бизнеса, 2011. – С. 50–54.
5. Заярнюк О.В. Діагностика мотивів зайнятості осіб з функціональними обмеженнями / О.В. Заярнюк // Сучасні економічні перспективи в умовах сталого розвитку : матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції (16–17 лютого 2007 р.) / Відп. ред. О.М. Барно. – Кіровоград : ВМУРОЛ «Україна», 2007. – С. 44–49.
6. Кір'ян Т. Рівень та можливості використання праці інвалідів на підприємствах окремих сфер економічної діяльності / Т. Кір'ян // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 2. – С. 13–19.
7. Колешня Л. Інтеграція людей з інвалідністю у сферу праці: перспективи і напрями / Л. Колешня, В. Пасічник // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 7. – С. 20–24.
8. Семікіна М.В. Соціально-економічна мотивація праці: методологія оцінки ефективності та принципи регулювання / М.В. Семікіна. – Кіровоград : Мавік, 2004. – 124 с.

Мельник А.Г. Концептуальные основы государственного регулирования процесса социализации лиц с ограниченными физическими возможностями в Украине

Аннотация. В статье проанализирована нормативно-правовая база государственного содействия социализации инвалидов в Украине. Построен механизм государственного регулирования процессов социализации лиц с ограниченными физическими возможностями. Осуществлена группировка основных направлений государственной политики в отношении инвалидов. Проведен анализ структуры источников финансирования мероприятий по социальной защите лиц с инвалидностью в Украине.

Ключевые слова: государственное регулирование, инвалид, лицо с ограниченными физическими возможностями, государственная политика в отношении инвалидов, социальная защита, социализация инвалидов, общественная организация инвалидов.

Melnyk O.H. Conceptual principles of state regulation of the socialization process of people with disabilities in Ukraine

Summary. The article analyses the legal framework and the mechanism of state regulation of people with disabilities' socialization in Ukraine. The article contains the grouping of main directions of state policy for people with disabilities; analyses the structure of financing sources of social protection of persons with disabilities in Ukraine.

Key words: state regulation, disabled, people with disabilities, state policy in the sphere of disability, social protection, socialization, public organization of disabled.